

9. Соловйов О. В. До питання про національно-юридичний статус практики Європейського суду з прав людини / О. В. Соловйов // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – №6. – С. 1-9.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі №1-23/2001 (справа про заощадження громадян) від 10.10.2001 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-01>.

11. Рішення Конституційного суду України у справі № 1-33/99 (справа про смертну кару) від 29.12. 1999 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.

УДК 343.133

Юрчишин В. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових наук
Чернівецького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія», старший радник юстиції,
почесний працівник прокуратури України

ПРОБЛЕМИ МІСЦЯ І РОЛІ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ, ЩО ДІЮТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Кримінальний процес або кримінальне провадження (ці терміни – синоніми, вони тотожні) – один із найважливіших і найскладніших видів державно-правової діяльності, зумовлений порушенням заборон, установлених кримінальним законодавством України, – вчиненням кримінальних правопорушень і нагальною необхідністю рішучої боротьби з ними.

У цьому виді державно-правової діяльності, який здійснюється на основі чітко визначеної законом процедури (порядку, обрядності), беруть участь чотири рівноправні державні органи: суд, прокуратура, досудове слідство, дізнання. Тільки їм надано право від імені і за дорученням держави вести

кримінальний процес, залучати і допускати до нього інших учасників кримінального провадження, виконувати завдання і досягати цілі, поставлені перед цим видом державно-правової діяльності, й нести відповідальність за його результати. Ніякі інші органи державного апарату України, крім чітко визначених КПК України, не мають права займатися кримінальною процесуальною діяльністю, а тому органи дізнання, досудового розслідування, прокурор і суд відносяться до органів кримінальної юстиції.

Ключові слова: органи дізнання, досудового слідства, прокурор, суд, кримінальна юстиція.

Уголовный процесс или уголовное производство (эти понятия – синонимы, они тождественны) – один из важнейших и самых сложных видов государственно-правовой деятельности, обусловленный нарушением запретов, установленных уголовным законодательством Украины, – совершением уголовных преступлений и насущной необходимостью решительной борьбы с ними.

В этом виде государственно-правовой деятельности, которая осуществляется на основе четко определенной законом процедуры (порядка, обрядности), участвуют четыре равноправные государственные органы: суд, прокуратура, следствие, дознание. Только им предоставлено право от имени и по поручению государства вести уголовный процесс, привлекать и допускать к нему других участников уголовного производства, выполнять задачи и достигать цели, поставленные перед этим видом государственно-правовой деятельности, и нести ответственность за его результаты. Никакие другие органы государственного аппарата Украины, кроме четко определенных УПК Украины, не имеют права заниматься уголовной процессуальной деятельностью, а поэтому только органы дознания, досудебного расследования, прокурор и суд относятся к органам юстиции.

Ключевые слова: органы дознания, досудебного расследования, прокурор, суд, уголовная юстиция.

Criminal proceedings or criminal proceedings (these terms – synonyms, they are identical) – one of the most important and the most difficult types of public-legal activities, due to violation of the prohibitions established by the criminal legislation of Ukraine – the commission of criminal offenses and the urgent need to vigorously fight them.

In this kind of state legal activity that is based on clearly defined legal procedures (procedure) involves four equals government agencies: the court, prosecution, investigation, inquiry. Only they have the right of and on behalf of the state to conduct criminal process attract and allow him to other participants in the criminal proceedings, perform tasks and achieve goals set before this kind of state-legal activities, and be responsible for its results. No other organs of the state apparatus of Ukraine, except for well-defined Code of Ukraine does not have the right to engage in criminal procedural action, but because the bodies of inquiry, preliminary investigation, the prosecutor and the court relating to criminal justice agencies.

Key words: government inquiry, preliminary investigation, the prosecutor, the court criminal justice.

Постановка проблеми. Згідно з вимогами статей 6, 8, 9 Конституції України, головною передумовою функціонування демократичної, правової держави, її суспільства і окремого громадянина є забезпечення послідовного зміцнення правових основ їх життєдіяльності [4, с.6]. У зв'язку з цим будь-які порушення правових приписів суперечать самій суті правової держави і завдають суттєвої шкоди суспільним відносинам. Серед усіх порушень правових норм – найтяжчою є вчинення кримінального правопорушення – суспільно небезпечного діяння, категорично забороненого законом. Кримінальні правопорушення завжди завдають тяжкої, а нерідко непоправної шкоди інтересам особи, суспільства і держави. Повсякденна, тверда і рішуча боротьба з цим ганебним явищем є одним з найважливіших напрямів державної діяльності.

Аналіз дослідження даної проблеми. Різні аспекти даної проблеми в різний час досліджували такі зарубіжні та вітчизняні

вчені, як Грошевий Ю., Ківалов С., Коваленко В., Кудрявцев В., Півненко В. та ін.

Метою даної статті є дослідження проблематики визначення місця і ролі суб'єктів кримінальної юстиції, що діють у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. При вивченні кримінального правопорушення жодна забороняюча норма Кримінального кодексу України [6] автоматично реалізуватися і вплинути на правопорушення не може. Застосування конкретної норми кримінального закону пов'язується з необхідністю проведення спеціального державно-правового виду діяльності, спрямованого на встановлення умов і підстав для реалізації цієї норми. Такий вид державно-правової діяльності іменується кримінальним процесом або кримінальним провадженням і спрямований на захист особи, суспільства і держави від кримінальних посягань шляхом забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, шляхом виконання процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій слідчими, оперативними підрозділами і прокурором, та прийняття ними і судом процесуальних рішень [7, с.3]. В.М. Кудрявцев назвав цю систему державних органів терміном «кримінальна юстиція» [8, с.7].

Незважаючи на обґрунтованість цього визначення, цей термін поки що не знайшов свого використання ні в Конституції України, ні в КПК України, ні в статусних законах про організацію і діяльність органів дізнання, прокуратури та суду. Не розкрито його зміст і у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. [5]. Досить рідко цей термін зустрічається в наукових працях.

Так, В. Коваленко термін «кримінальна юстиція» ототожнює з терміном «правозахисні органи» [3, 4], С. Ківалов до кримінальної юстиції відносить лише судові органи [2, с.7]. Ю. Грошевий повністю погоджується з переліком державних органів, які віднесені вказаною Концепцією до системи

кримінальної юстиції України [1, с. 33], а В. Маляренко – до системи кримінальної юстиції, крім органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, зараховує ще й органи адвокатури та органи виконання покарань [9, с.11].

В. Півненко повністю погоджується з позицією В. М. Кудрявцева і до системи кримінальної юстиції України відносить лише ті державні органи, які безпосередньо ведуть кримінальний процес, залучають і допускають до нього інших учасників, діють від імені і за дорученням держави, виконують цілі і завдання кримінального провадження та приймають правозастосовні акти (кримінальні процесуальні рішення) за матеріалами кримінального провадження [10, с. 20]. Під час нашого соціологічного опитування (505 із 873 опитаних прокурорів і слідчих) 58% респондентів до кримінальної юстиції України віднесли державні органи, що безпосередньо діють у кримінальному процесі України і виконують всі його завдання.

На наш погляд, найбільш чітко і науково обґрунтоване визначення поняття «кримінальна юстиція» міститься у науковій праці В. Півненка «Кримінальна юстиція України: проблеми організації і діяльності». Особливої уваги заслуговує його висновок про те, що «характер процесуальних відносин між органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, як суб'єктами кримінальної юстиції, визначається таким взаємозв'язком, за якого один вид кримінально-процесуальної діяльності входить до структури іншого в якості його обов'язкового функціонального елементу. А це означає, що результати роботи одного органу повністю залежать від результатів роботи іншого, їх діяльність взаємопов'язана, взаємозалежна і взаємообумовлена й одна без іншої не існує. Інакше кажучи, кримінальна юстиція характеризується причинно-діалектичною єдністю і лише в ній плідно працює». Жодних контраргументів проти такого висновку знайти неможливо.

Підтримуючи позицію вказаного автора, можна навести ще ряд аргументів, які в юридичній літературі не висловлювалися. По-перше, для правильного визначення сутності такого фундаментального терміна, як «кримінальна

юстиція», необхідно виходити з положень Основного Закону. Використовуючи терміни: «забезпечення оборони країни», «забезпечення національної безпеки», «забезпечення громадського порядку», «забезпечення митної справи», «забезпечення боротьби із злочинністю», ст. 116 Конституції України не ставить між ними знака рівності. Це різні поняття і кожне з них має свій зміст.

По-друге, всі ці напрямки (види) державної діяльності виконуються різними державними органами, наділеними різними функціями і повноваженнями. Так, забезпечення оборони країни держава покладає на Міністерство оборони України; забезпечення національної безпеки – на Службу безпеки України; забезпечення митної справи – на Міністерство доходів та зборів; забезпечення боротьби із кримінальними правопорушеннями – на кримінальну юстицію України: органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду.

По-третє, кожен із перелічених державних органів забезпечує охорону права лише від чітко визначених для кожного з них законами України правопорушень і діє при цьому лише в межах наданих йому законом повноважень, не перебираючи на себе функцій інших органів. Наприклад, органи державної лісової охорони, маючи статус правоохоронного органу (ст. 88 Лісового кодексу України), не наділені правом проведення досудового розслідування, навіть за умови виявлення факту незаконної порубки лісу, що завдав істотної шкоди. Ні Конституційний Суд України, ні господарські, ні адміністративні суди не уповноважені приймати до свого ведення кримінальні провадження і здійснювати за ними судовий розгляд з постановленням вироку.

По-четверте, в Україні діє п'ять форм судово-процесуальної діяльності: конституційне, цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне. Перші чотири формують і розглядають справи про правові конфлікти лише за участю посадових осіб судової гілки влади. Остання ж форма кримінального провадження, з огляду на надзвичайну складність пошуку, закріплення і перевірки доказової інформації, забезпечення конституційного принципу презумпції

невинуватості, підвищеної відповідальності за прийняття кінцевого рішення за матеріалами кримінального провадження, позбавляє суди, які їх розглядають, можливості самостійного формування таких матеріалів і навіть самостійного розв'язання конфліктної ситуації. У зв'язку з цим, у кримінальному провадженні, на відміну від інших чотирьох його форм, задіяно не один державний орган – суд, а цілу систему державних органів: дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, що належать до різних гілок влади.

Кожен із указаних державних органів виконує притаманну тільки йому кримінальну процесуальну функцію, яку ніякий інший орган системи виконувати не може. Якби суд, що розглядає матеріали кримінального провадження по суті, об'єднав усі ці функції, то він не зміг би виконати ні такого надзвичайно складного і громіздкого обсягу роботи, ні жодного із завдань, поставлених державою перед кримінальним провадженням, і втратив би своє соціальне призначення. Саме ця обставина і змушує законодавця при побудові кримінального процесу вводити до нього державні органи різних гілок влади й наділяти їх самостійністю при виконанні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень на автономних досудових і судових стадіях (етапах) кримінального провадження.

Однорідність же цілей, завдань та характеру діяльності зводить указані державні органи в цілісну систему досить високого рівня. При цьому цілісність і єдність системи забезпечується не жорсткими управлінськими відносинами (спільність організаційного центру, єдиний порядок формування, сувора субординація тощо), а функціональними і процесуальними зв'язками, за яких акти одного органу обов'язкові для іншого без підлеглості і підзвітності їх один одному.

Таким чином, чіткий «розподіл праці», закріплений шляхом законодавчого визначення специфічних кримінальних процесуальних функцій кожного органу кримінальної юстиції та їх суворе відмежування (той, хто розслідує кримінальні правопорушення, не може обвинувачувати і судити; той, хто обвинувачує, не може судити; той, хто судить, не може

розслідувати це правопорушення і обвинувачувати), перетворює ці державні органи в цілісний взаємопов'язаний, взаємозалежний і взаємозумовлений організм. Параліч будь-яких із указаних кримінальних процесуальних функцій прирікає кримінальне провадження на загибель.

Підсумовуючи викладене, можна дійти до незаперечного **висновку** про те, що поняття «кримінальна юстиція» для визначення системи державних органів, які ведуть кримінальне провадження і виконують усі його завдання, є не тільки вдалим, а й науково обґрунтованим, повністю відповідним як теоретичним, так і практичним реаліям, у зв'язку з чим заслуговує на широке використання не тільки в наукових працях, а й у законодавстві України. Тільки органами дізнання, досудового розслідування прокурор і суд відносяться до органів кримінальної юстиції.

Література:

1. Грошевий Ю. Подальше вдосконалення системи органів кримінальної юстиції України / Ю. Грошевий // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – №2. – С. 32-38.
2. Ківалов С. В. Українська юстиція на шляху до Європейських стандартів / С. В. Ківалов // Голос України. – 2006. – №86 (3836) – 13 травня.
3. Коваленко В. Створення сучасної системи підготовки та перепідготовки кадрів органів внутрішніх справ – одне із основних завдань реформування правоохоронних органів України / В. Коваленко // Право України. – 2010. – № 11. – С. 4-12.
4. Конституція України: Офіц. видання станом на 08 жовтня, 2010. – К.: Центр учбової літератури. – 80 с.
5. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 72. – 17 квітня.
6. Кримінальний кодекс України. Чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 11 вересня 2012 року: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2012. – 216 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90-91. – 19 травня.

8. Кудрявцев В. Н. Уголовная юстиция как система / В. Н. Кудрявцев // Правовая кибернетика. – М., 1973. – С. 7-21.

9. Маляренко В. Т. До питання доктрини кримінальної юстиції України / В. Т. Маляренко // Право України. – 2009. – №2. – С. 11-23.

10. Півненко В. Кримінальна юстиція України: проблеми організації і діяльності / В. Півненко // Право України. – 2001. – № 7. – С. 19-22.